

Федоров Ігор Олександрович

старший викладач,

Глухівський національний педагогічний університет

імені Олександра Довженка

ІДЕОЛОГ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1860–1870-х років ОЛЕКСАНДР КІСТЯКІВСЬКИЙ

У березні цього року минуло 184 роки з дня народження видатного українського вченого в галузі кримінального права юриста-правника, автора численних праць з кримінального права, історії права та судоустрою в Україні *Олександра Федоровича Кістяківського* (1833–1885).

Народився О. Ф. Кістяківський 26(14) березня 1833 р. у селі Городище Менського району Чернігівської області. Відомий український правознавець, археограф, історик та громадський діяч, доктор кримінального права з 1868 р., професор з 1869 р., Олександр Федорович – першовідкривач української правової науки. Навчався на юридичному факультеті Київського університету святого Володимира, а після закінчення перебував на службі в державних установах Санкт-Петербурга. У 1863 р. склав екзамени на кандидата права, знову повернувся до Києва та почав викладати в університеті святого Володимира. У 1867 р. захистив магістерську дисертацію, що відома як його наукова праця «Дослідження смертної кари», і є достатньо актуальною і нині. Пізніше були докторська дисертація, професорська «мантія». Згодом його обирають почесним членом Санкт-Петербурзького й Московського університетів, Московського юридичного товариства, дійсним членом Товариства любителів природознавства, антропології і етнографії при Московському університеті, членом-кореспондентом Відділу Імператорського Російського географічного товариства. Поряд із професійною діяльністю, О. Ф. Кістяківський займається також громадською діяльністю, яка часто ставала для нього причиною неприємностей по службі. Правник-науковець є активним членом «Старої Громади» та історичного товариства Нестора-літописця. Близько

сходиться з багатьма відомими громадськими діячами. Зокрема: О. Русовим, В. Антоновичем, П. Чубинським [1, с. 264].

Перебуваючи в колі відомих діячів української історії та культури він сформував у собі стійкий світогляд з твердими переконаннями, що ґрунтувалися на засадах національної свідомості та гуманістично-філософських вчень. На його думку, український учений, інтелігент на ту пору природно не міг бути не націоналістом, якщо вважав себе українцем [3]. Олександр Федорович активно прилучився до складання Програми вивчення народних юридичних звичаїв, зокрема «Програма для збирання юридичних звичаїв та народних поглядів у галузі кримінального права» (1878).

Цей учений також залишив чималий спадок досліджень народної звичаєвості. Зокрема, досить дуже цікавою є його праця «До питання про цензуру звичаїв у народі». Але найціннішою і найвідомішою з поміж цих праць є зібраний, систематизований і вперше виданий ним у 1879 р. збірник законів і правил судового устрою під загальною назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ»; тих законів і правил, які були чинними у першій половині XVII ст. на Лівобережній Україні і які нині є видатною пам'яткою української культури та першим кодексом українського права.

До кола наукових інтересів О. Ф. Кістяківського входили проблеми кримінального права і процесу судочинства, історії права, адвокатури, кримінології, пенітенціарної практики.

Велику науково-дослідну і педагогічну роботу вчений поєднував з адвокатською практикою та громадською діяльністю. Олександр Федорович був визначний правознавець, який систематизував перший кодекс українського права присяжним повіреним, гласним Київської думи, головою Київського юридичного товариства (з 1879 р.), ректором Київського тюремного комітету (1865–1870), головою адміністрації Городищенських цукрових заводів (1881–1884). Серед основних праць О. Ф. Кістяківського слід назвати: «Нарис англійського кримінального процесу (за Міттермайером)» (1860), «Адвокатура у Франції, Англії та Німеччині» (1863), «Виклад основ кримінального права за Наказом імператриці

Катерини II» (1864), «Про недопущення обвинуваченому способів ухилення від слідства і суду» (1868), «Вплив Беккарія на російське кримінальне право» (1875), «Нариси волосного суду і народних юридичних звичаїв» (1872), «Найголовніші моменти розвитку науки кримінального права» (1876), «Розробка питання про пред'явлення цивільним судом питань цивільного права, які виникають при провадженні кримінального суду» (1877), «Дослідження про смертну кару». О. Ф. Кістяківський – автор «Елементарного підручника загального кримінального права» (1875), доповненого і перевиданого 1882 р. під назвою «Елементарний підручник загального кримінального права, з докладним викладом основ російського кримінального законодавства» [4, с. 69].

Названі праці суттєво збагатили юридичну науку. Їх визначальною рисою є прагнення автора до встановлення об'єктивної природи існуючих правових інститутів і визначення ефективних механізмів їх використання на користь суспільства. Праця вченого «Молоді злочинці та установи для їх виправлення з оглядом російських установ» (1878) не втратила актуальності й нині. У кожному правопорушнику О. Ф. Кістяківський бачив насамперед людину, яку треба виправляти вживанням доцільних заходів, оскільки «і найбільший злочинець здатний до виправлення». Він застерігав, що три чверті злочинців – це жертви несправедного суспільного життя.

За Радянської влади на родину Кістяківських було накинута тінь забуття та замовчування. Навіть місце народження вченого в радянських довідкових джерелах зазначено з грубою помилкою, що довгий час заважало пошануванню його на малій батьківщині. Минає майже двадцять шість років як ми живемо в незалежній Українській державі. Але, на жаль, досі немає належного пошанування цій могутній талантом людині. Немає в Києві й вулиці його імені. Хоч по вулиці Горького 14-б і стоїть старовинний будинок, в якому свого часу мешкала сім'я Олександра Федоровича Кістяківського, та на ньому немає меморіальної дошки. Є й могила О. Ф. Кістяківського з пам'ятником великому вченому на старих ділянках Байкового

кладовища. А поряд могили двох його братів, дружини, дітей і внуків. У селі Городищі на Чернігівщині руйнується під дощами старовинна козацька церква, в якій свого часу 23 роки служив батько О. Ф. Кістяківського. Чотирнадцять років тому на Чернігівщині були знайдені могили його батьків і встановлені на них хрести. Тоді ж до 170-ої річниці з дня народження вченого за сприяння товариства «Чернігівське земляцтво», Менської районної ради та деканату юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в стінах університету був організований науковий Круглий стіл, на якому виступило чимало вчених та аспірантів з актуальними доповідями.

Визначальною рисою діяльності Кістяківського було прагнення до встановлення природи існуючих правових інститутів і визначення ефективних механізмів їх використання на користь суспільства. Безперечним його досягненням вважається те, що він одним з перших у вітчизняній науці став вивчати право як соціальне явище та послідовно впроваджував у правові дослідження історико-соціологічний підхід. Науковець відстоював, зокрема, демократичні погляди на завдання кримінального покарання, одним з перших у вітчизняній науці звернув увагу на питання необхідності скасування смертної кари. Саме тепер, коли для певної частини нашого суспільства гостро стоїть проблема вибору шляхів і методів відстоювання власних прав, коли серед значної частини інтелектуалів поширились ультраліберальні настанови, варто уважно подивитися на проблему політичного радикалізму очима одного з видатних представників української інтелігенції другої половини XIX ст. – Олександра Кістяківського.

Література

1. Смолій В. Малий словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. – К.: Либідь, 1997. – 464 с.
2. Бутич І. Л. Передмова // Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885): у 2-х т. / І. Л. Бутич. Т. 1. – К., 1994 – С. 21.
3. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885): У 2 т. / О. Ф. Кістяківський. – НАН України: Ін-т укр. археогр. / Упоряд. В. С. Шандра та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – Т. 2 (1880–1885). – 583 с.

4. Линюк Л. Моє друге я (До виходу «Щоденника» О. Ф. Кістяківського) / Л. Линюк. – // Сіверян. літопис. – 1998. – № 2. – С. 68–73.

5. Ковальчук О. М. Історико-соціологічна теорія права у працях О. Ф. Кістяківського // Матеріали науково-теоретичної конференції «Історія розвитку правової думки у Київському університеті у рамках святкування 165-ої річниці Київського університету імені Тараса Шевченка» // Вісник Київського університету. Юридичні науки. – К. – 2000. – № 39. – С. 23–29.

6. Ковальчук О. М. Викладання теорії права в перші роки заснування Київського університету / О. М. Ковальчук // Вісник Київського університету. Юридичні науки. – 1990. – № 31. – С. 79–81.

Шляхов Олексій Борисович

доктор історичних наук, професор,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

**ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ МАРТИНОВ:
ШТРИХИ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРТРЕТУ
КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ГУБЕРНАТОРА
КІНЦЯ ХІХ ст.**

Історичні події – це, перш за все, історія людей, їх повсякдення, стереотипів поглядів і поведінки в різних умовах та обставинах. Це стосується і постатей відомих державних та громадських діячів, які діяли в українських землях Російської імперії в дореволюційний період. Однак в історичній літературі щодо цього існують численні лакуни. Зокрема, в історіографії вкрай слабо вивчено життя та діяльність катеринославського губернатора Д. М. Мартинова (1893–1897 рр.). Лише коротко згаданого питання торкалися у своїх студіях українські історики В. М. Заруба, О. М. Ігнатуша та І. О. Кочергін [1; 2; 3]. Тож спробуємо хоча б частково заповнити цю прогалину, висвітлити основні напрями політики, яку проводив Д. М. Мартинов на